

УДК [378.091.212:37]:005.336.5-027.22
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-2.10>

М. І. Воровка

доктор педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки і педагогічної майстерності
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

А. А. Проценко

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання та спортивних дисциплін
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ

Стаття присвячена аналізу місця, функцій і принципів організації педагогічної практики як засобу формування професійної майстерності учителя в умовах реформування освіти. Реформована школа потребує нового вчителя – умотивованого дієвого агента освітніх перетворень, дослідника і творця, зорієнтованого на професійне й особистісне зростання протягом життя, готового до імпровізації та експериментування. Найвагомий вплив на формування професійної майстерності такого вчителя в процесі педагогічної освіти має виробнича педагогічна практика. У її процесі поглиблюються та конкретизуються професійні знання, формується критичне й осмислене ставлення до них; розвиваються професійно необхідні вміння, навички, способи дії; формуються мотиви професійної діяльності та професійного саморозвитку; виробляється індивідуальний стиль професійної діяльності, розвивається дослідницький та інноваційний потенціал майбутнього вчителя; відбувається опанування всією системою професійних функцій та інтенсивний розвиток усіх елементів і складників професійної майстерності. Відповідно до потреб реформування освіти, висунуті та схарактеризовані функції педагогічної практики: адаптаційна, навчальна, виховна, дослідна, розвивальна, проєктивна, комунікативна, діагностична, рефлексивна, інтегрувальна. Розкрито специфічні принципи організації виробничої педагогічної практики: взаємозв'язок та інтеграцію теоретичної та практичної підготовки, навчальної й дослідницької діяльності студентів; єдність педагогічного контролю та самоконтролю, взаємного аналізу й самоаналізу діяльності студентів, педагогічного управління і студентського самоврядування в організації педагогічної практики; варіативність змісту, форм і методів діяльності практикантів на основі диференціації й індивідуалізації змісту педпрактики; інтеграцію, взаємодію та координацію діяльності ЗВО, баз проходження практики й органів освіти щодо організації та проведення педагогічної виробничої практики; її комплексність; дослідницьку спрямованість.

Ключові слова: професійна майстерність учителя, педагогічна практика, виробнича педагогічна практика, функції виробничої педагогічної практики, принципи організації виробничої педагогічної практики.

Постановка проблеми. Провідною проблемою педагогічної освіти в Україні є нині її невідповідність суспільному запиту на висококваліфікованих педагогічних працівників, недостатня готовність чи спроможність освітян до сприйняття й реалізації завдань реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа». Потреба в підготовці педагогічних працівників нової генерації, забезпеченні умов для становлення й розвитку сучасних альтернативних моделей безперервного професійного та особистісного розвитку педагогів зумовила розроблення і прийняття Концепції розвитку педагогічної освіти (2018). Концепція [15] передбачає проведення «комплексної реформи

системи педагогічної освіти, безперервного професійного та особистісного розвитку педагогічних працівників, включаючи структуру, зміст, організацію та методики (технології) навчання, збільшення в освітніх програмах питомої ваги практичної підготовки». Остання як обов'язковий складник освітнього процесу має забезпечуватися шляхом неперервної педагогічної практики студентів. Це означає першочергову увагу до діяльнісного виміру результатів педагогічної освіти, її переорієнтацію на формування готовності майбутнього вчителя до здійснення професійних функцій, вирішення завдань професійної діяльності. Початковим етапом практичного засвоєння професії

та найефективнішою формою підготовки вчителя до неї є саме педагогічна практика. У процесі практики закладаються підвалини професійної майстерності: формуються особистості й професійні якості, інтерес і творче ставлення до професії, організаторські здібності, такт, комунікативні вміння, оволодіння сучасними педагогічними технологіями, засобами та методами педагогічного дослідження тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Педагогічна практика як засіб та етап засвоєння професійної діяльності педагога розкрита в дослідженнях О. Абдулліної, А. Алексюка, С. Гончаренка, М. Євтуха, І. Зязюна, Л. Кравець, Н. Кузьміної, В. Сластьоніна й інших. Педагогічна практика, на думку О. Абдулліної [1], має двоєдиний характер: з одного боку, це вид практичної діяльності майбутніх фахівців, пов'язаний із вирішенням професійних завдань, у процесі якої відбувається інтенсивна ідентифікація з професією вчителя в усьому різноманітті її функцій і професійних відносин; з іншого боку, це форма професійного навчання, що ґрунтується на певному теоретичному фундаменті й забезпечує на практиці пізнання закономірностей і принципів професійної діяльності, засвоєння способів її організації. Важлива форма практичного засвоєння процесії, педагогічна практика, за словами С. Гончаренка [5], реалізується в умовах, максимально наближених до реальних, на основі безпосередньої участі студентів у педагогічному процесі, що забезпечує формування професійно необхідних умінь і навичок, закріплення й застосування теоретичних знань. Саме в самостійному виконанні майбутніми педагогами повноцінної професійної діяльності, на думку М. Євтуха [6], полягає специфіка цієї найефективнішої форми професійної підготовки вчителя нової формації, який опанував загальною та професійною культурою, має педагогічне послідовне мислення, вільне від ідеолого-політичного тиску і стереотипів минулого. Педагогічна практика, зазначає Л. Кравець [9], має базуватися на активній позиції студента на основі чітко сформульованих завдань, спрямованих на залучення практиканта до різних видів діяльності. Як форма професійного навчання практика сприяє практичному пізнанню законів педагогічної діяльності, її принципів і засобів організації, формуванню особистості, змінам у її внутрішньому світі й поведінці, розвитку індивідуального стилю професійної діяльності та рефлексії як професійної якості.

Реформування освіти в Україні потребує нового вчителя – умотивованого дієвого агента перетворень, спроможного брати участь у створенні нової школи, до якої приємно ходити учням, яка вчить критичного мислення, уміння висловлювати й відстоювати власну думку, виховує відповідальних громадян, у якій панує співпраця та взаєморозу-

міння. Новий учитель зорієнтований на професійне й особистісне зростання протягом усього життя, готовий до імпровізації та експериментування. Він втрачає статус наставника та єдиного джерела знань, перетворюється на фасилітатора, тьютора, коуча, модератора індивідуальної освітньої траєкторії. Ці зміни висувають нові вимоги до практичної підготовки майбутнього педагога, актуалізують питання щодо місця, функцій і принципів організації педагогічної практики у формування професійної майстерності й педагогічної компетентності вчителя в умовах реформування освіти.

Мета статті – висвітлити та проаналізувати місце, функції та принципи організації педагогічної практики як засобу формування професійної майстерності вчителя в умовах реформування школи.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна Конституція Європи (2013), прийнята Асоціацією ректорів педагогічних університетів, яка стала стратегічним документом, що окреслює концептуальну платформу педагогічної освіти об'єднаної Європи XXI ст., визначає педагогічну практику як один із філософсько-методологічних принципів та основу ефективності педагогічного процесу підготовки учителів. У названому документі педагогічній практиці присвячений окремий розділ, у якому наголошено на її діяльній (трудова) та предметній якостях як джерела й механізму освоєння педагогічного та соціального досвіду, критерію істини педагогічного процесу, поза якого неможлива підготовка майбутніх учителів [13].

Організація практики студентів регулюється Законами України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), Концепцією розвитку педагогічної освіти (2018), Наказом Міністерства освіти України «Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України» (1993), іншими нормативно-правовими документами.

Відповідно до рекомендацій Інституту інноваційних технологій і змісту (2013), виокремлюють такі види практик: навчальну (екскурсійну, ознайомлювальну, мовну, для набуття первинних професійних умінь і навичок тощо); виробничу (експлуатаційну, технологічну, конструкторську, лікувальну, педагогічну, юридичну, економічну, обліково-аналітичну, організаційно-управлінську, науково-дослідну тощо); переддипломну [16, с. 3]. У свою чергу, навчальні та виробничі практики Н. Ларіонова [10, с. 65] поділяє на вступно-ознайомчу, соціально-обслуговуючу, соціально-виховну, культурно-дозвільну, профілактично-запобіжну, корекційно-реабілітаційну, соціально-підтримувальну, проектувально-менеджерську, комплексну (стажерську).

Щодо педагогічної практики, то за Педагогічною Конституцією Європи, [13, с. 114] це: а) ознайомча; б) культурологічна; в) виховна; г) навчальна;

д) переддипломна (предметна). Окреме місце відводить Конституція наскрізній громадянській практиці, яка має на меті інтеграцію майбутнього учителя в систему суспільних відносин, формування громадянських якостей, забезпечення педагога від «споглядального» ставлення до життя, розвиток його активної громадянської позиції.

Згідно з Концепцією розвитку педагогічної освіти (2018) [15], не менше ніж половина обсягу практичної підготовки має відводитися виробничій практиці із самостійним виконанням професійних завдань на базі закладів дошкільної, загальноосвітньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної) освіти. Цей вид практик, що здійснюється в умовах реальної професійної діяльності, характеризується залученням студентів до виконання всіх професійних функцій і видів професійної діяльності на тлі обмеженого педагогічного управління та контролю. Змістом навчальних і виробничих практик є також збирання фактичного матеріалу для виконання курсових проєктів (робіт). Педагогічна (виробнича) практика проводиться після опанування студентами дисциплінами циклу загальної підготовки, а також психолого-педагогічними та методичними дисциплінами циклу професійної підготовки.

Виробнича педагогічна практика здійснює найвагоміший вплив на процес професійної самореалізації. У процесі практичної підготовки в майбутніх фахівців інтенсивно формується професійна майстерність, яка співвідноситься з професіоналізмом, професійною компетентністю, іншими феноменами, так чи інакше пов'язаними з характеристикою здатності людини здійснювати професійну діяльність [4]. Практикант знаходить відповідь на запитання, чи правильно він обрав професію, чи має достатні знання для виконання професійних обов'язків, у якому напрямі варто здійснювати подальший професійний саморозвиток для успішної самореалізації в професії тощо. Під час виконання програми практики під управлінням керівників практики й викладачів, у взаємодії з усіма учасниками педагогічного процесу майбутні учителі долучаються до роботи з учнями різних вікових категорій, набувають досвід планування, проєктування, організації, здійснення та аналізу й самоаналізу різних видів педагогічної діяльності, професійної рефлексії. Це закладає основи подальшого професійного саморозвитку, становлення й розвитку професійно важливих якостей, забезпечує в подальшому успішну професійну адаптацію й самореалізацію як учителів. У процесі педагогічної практики інтенсивно засвоюються всі аспекти майбутньої професії, формується критичне та осмислене ставлення до професійних знань, розвиваються професійно необхідні вміння, навички, способи дії, виявляється потреба в професійному саморозвитку, розкриваються

мотиви професійної діяльності, поглиблюється інтерес до професійної діяльності. Отже, педагогічна практика є визначальною ланкою в системі формування професійної компетентності й педагогічної майстерності майбутніх учителів, основою та критерієм професійної підготовленості майбутнього вчителя. Студенти з їхніми психолого-біологічними особливостями та власним розумінням майбутньої професійної діяльності, з одного боку, і викладач з його професійно-методичною підготовкою та соціально заданими цілями – з іншого, повинні створити тандем у процесі підготовки до професійної діяльності [3].

Узагальнюючи підходи дослідників О. Абдуліної та Н. Загрязкіної [1], О. Браславської та І. Макаревич [2], Н. Казанішеної [8], Г. Черкаса [17] та інших до проблем практичної підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності, ми визначаємо такі функції педагогічної практики щодо формування професійної майстерності й педагогічної компетентності:

- адаптаційну функцію – знайомство студентів з різними типами закладів освіти, з організацією роботи в них; вивчення та пристосовування до освітнього середовища конкретного навчального закладу, особливостей його роботи; адаптація до умов і ритму педагогічної праці; звикання до учнів; пізнання труднощів і можливостей самореалізації в педагогічній діяльності;

- навчальну – практична перевірка й удосконалення знань, набутих у процесі теоретичної підготовки; вироблення основних педагогічних умінь і навичок; формування педагогічної свідомості та професійних цінностей;

- виховну – формування потреби й залучення до самовиховання та самоосвіти; усвідомлення значення професійно значущих якостей педагога, їх формування; становлення інтересу до дітей, їхніх проблем; прагнення розуміти дітей різного віку, сприяти їхньому розвитку й самореалізації; вироблення почуття обов'язку, терпіння, відповідальності, витримки;

- дослідну – формування вмінь і навичок дослідницької діяльності; розвиток умінь пошуку та критичного осмислення необхідної наукової інформації, працювати з науковою літературою; оволодіння методами й сучасними технологіями роботи з науковою інформацією; розвиток умінь використовувати наявні знання для осмислення та вирішення проблем педагогічної діяльності;

- розвивальну – розвиток мотивів професійної діяльності й саморозвитку професійної майстерності; педагогічного мислення; розвиток умінь і навичок професійної діяльності студентів у реальних професійних ситуаціях; формування й розвиток педагогічних здібностей; вироблення компенсаторних умінь, коли якісь із цих здібностей сформовані недостатньо;

– проєктивну – планування власної навчально-виховної, дослідної діяльності з реалізації програми педагогічної практики; відбір змісту, методів, форм і засобів навчально-виховної та дослідної діяльності; складання планів-конспектів навчальних занять, виховних заходів тощо;

– комунікативну – організація педагогічного спілкування на основі взаєморозуміння, взаємоповаги та партнерства; створення сприятливого психологічного клімату, атмосфери творчості; орієнтування в системі внутрішньошкільних зв'язків і стосунків;

– діагностичну – визначення, оцінювання та самооцінка рівня власної професійної майстерності та її відповідності потребам професійної діяльності; виявлення недоліків теоретичної підготовки; вивчення вікових та індивідуальних особливостей учнівства; виявлення на цій основі напрямів навчально-виховної роботи;

– рефлексивну – самопізнання та самоаналіз процесу й результатів виконання програми педагогічної практики; свого емоційного стану в процесі здійснення професійних функцій і педагогічного спілкування з дітьми, учителями, батьками, адміністрацією; усвідомлення сильних і слабких сторін своєї особистості як майбутнього вчителя та власної педагогічної діяльності; самодіагностика рівня професійної майстерності й педагогічної компетентності для визначення напрямів самоосвітньої діяльності;

– інтегративну – комплексне практичне застосування теоретичних знань і вмінь, набутих у процесі навчання; використання їх для вирішення конкретних завдань професійної діяльності, досягнення поставленої мети.

Як відносно самостійна форма навчання педагогічна практика організується не лише з урахуванням загальних дидактичних принципів, таких як зв'язок із життям, систематичність, безперервність, послідовність, зв'язок теорії і практики, науковість тощо, а й специфічних принципів. На основі аналізу системи принципів, пропонованих різними дослідниками [1; 7; 11; 12; 14; 17], ми виокремили ті з них, що, на нашу думку, можна вважати специфічними принципами організації виробничої педагогічної практики: взаємозв'язок та інтеграція теоретичної та практичної підготовки, навчальної та дослідницької діяльності студентів; єдність педагогічного контролю й самоконтролю, взаємного аналізу та самоаналізу діяльності студентів, педагогічного управління та студентського самоврядування в організації педагогічної практики; варіативність змісту, форм і методів діяльності практикантів на основі диференціації й індивідуалізації змісту педпрактики; інтеграція, взаємодія та координація діяльності ЗВО, баз проходження практики й органів освіти щодо організації та проведення педагогічних виробничих практик; комп-

лексність, тобто зорієнтованість на виконання студентом усього комплексу професійних функцій педагогічного працівника згідно з державним стандартом вищої освіти; дослідницька спрямованість педагогічної практики, яка передбачає виконання дослідницьких завдань.

Висновки і пропозиції. Виробнича педагогічна практика проводиться після проходження студентами циклу загальної підготовки та психолого-педагогічних і методичних дисциплін циклу професійної підготовки. У процесі практики знання студентів розширюються, поглиблюються, конкретизуються; розвиваються й удосконалюються професійні вміння та навички; виробляється індивідуальний стиль професійної діяльності; розвивається дослідницький та інноваційний потенціал майбутнього вчителя; відбувається опанування всією системою професійних функцій та інтенсивний розвиток усіх елементів і складників професійної майстерності. Це зумовлює надзвичайну широту функцій і специфіку принципів організації педагогічної практики в умовах реформування школи.

Список використаної літератури:

1. Абдуллина О.А., Загрязкіна Н.Н. Обще-педагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования : для пед. спец. высш. учеб. заведений. Москва : Просвещение, 1990. 139 с.
2. Браславська О.В., Макаревич І.М. Сучасні підходи до створення організаційно-педагогічних умов педагогічної практики студентів ВНЗ. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2014. Ч. 1. С. 52–58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpudpu_2014_1_9.
3. Воровка М.І. Ділова гра як технологія активного навчання. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*. Київ – Запоріжжя, 2004. Вип. 31. С. 277–281.
4. Воровка М.І., Петрученя А.Г. Педагогическая компетентность и профессионализм учителя в условиях модернизации общества. *Совершенствование системы образования в условиях социальной модернизации : материалы Международной научно-практической конференции*, 6–7 декабря, 2013 г. Астана. 2013. С. 172–173. URL : http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/6150/1/казахстан_2013.pdf.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 375 с.
6. Євтух М.Б. Роль педагогічної практики у підготовці майбутнього вчителя. *Scientific discoveries: projects, strategies and development: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Vol. 2), October 25,*

2019. Edinburgh, UK: European Scientific Platform. С. 140–143. URL: http://lib.iitta.gov.ua/717595/1/24-63-PB-140-143_Тези_М.Б.%20Євтуха.pdf.
7. Казакова Н.В. Організаційно-методичні засади педагогічної практики майбутніх учителів початкової школи в умовах ступеневої підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Київ, 2005. 20 с.
  8. Казанішена Н. Педагогічна практика як складова процесу підготовки майбутнього вчителя початкової школи до екологічного виховання учнів. *Науковий збірник Уманського державного педагогічного університету*. 2009. № 30. С. 25–34.
  9. Кравець Л.М. Педагогічна практика як чинник професійного становлення майбутнього вчителя. *Педагогічні науки*. 2012. Вип. 55. С. 80–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/repa_2012_55_16.
  10. Ларіонова Н. Організація навчальних практик студентів I курсу. *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2005. № 2. С. 64–70.
  11. Мазоха Д.С. На шляху до педагогічної професії. Вступ до спеціальності : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 168 с.
  12. Научно-методическое обеспечение педагогической практики студентов : учебное пособие / под ред. О.С. Гребенюк. Калининград : Изд-во КГУ, 1998. 83 с.
  13. Педагогічна Конституція Європи. *Вища освіта України*. 2013. № 3. С. 111–116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2013_3_17.
  14. Переддипломна та магістерська педагогічна практика студентів факультетів фізичного виховання та спорту : навчально-методичний посібник / Ю.Б. Ячнюк, О.О. Воробйов, І.О. Ячнюк, С.В. Мединський. Чернівці : Рута, 2006. 144 с.
  15. Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.07.2018 № 776. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>.
  16. Рекомендації про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України. Київ : Державна наукова установа «Інститут інноваційних технологій і змісту освіти», 2013. 27 с.
  17. Черкас Г.В. Педагогічна практика у системі підготовки вчителів. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2008. № 8. С. 155–158. URL: <http://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-01/08cavstt.pdf>.

Vorovka M., Protsenko A. School practice (traineeship) as a way of forming professional teaching skills in the context of the educational reforms

The main topic of the article is analysis of functions and principles for the organization of school practice which is as a way of forming professional teaching skills in the context of current educational reforms. The schooling system after the reforms will need a new type of teachers – motivated and proactive agents of changes, curious and creative, oriented to a lifelong learning, ready to improvising and experiments. And school practice is one of the most efficient ways to form teaching skills of pedagogical universities' students. During the traineeship students are able to deepen their knowledge and expertise; they develop critical thinking towards everything they have learnt in theory. Students also develop their teaching skills and master their modes of action in different situations which leads to forming of an individual teaching style. School traineeship helps students to understand their professional motivation. So it is a process which influences every part of professional development of future teachers. According to the current educational reforms, there are several functions to be fulfilled by school practice. It helps students to adapt in schools, to master and to develop their skills, to plan their activity, to communicate with other participants of teaching processes, to investigate the potential issues, to integrate, to self-reflect. The main conditions and principles for the organization of school practice are the following: it is essential to combine theory and practice, teaching and researching, pedagogical control and self-control, peer review and self-analysis, pedagogical control and 'self-governance'. Also, it is essential to have a variety in content, forms and methods of traineeship, to tailor the process of traineeship to individual need of every student. School practice should be research-oriented in a way. From the organizational point of view, it is important that universities, schools, and governmental institutions cooperate in order to achieve the best results.

Key words: professional skills of teachers, school practice, functions of school practice, principles for the organization of school practice.